

УДК 930.1(477):929

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-4\(46\)-1698-1726](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-4(46)-1698-1726)

Тарасенко Ольга Олексіївна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Київ, <https://orcid.org/0000-0002-3220-3510>

ПЕРСОНАЛІЇ РЕЧНИКІВ КИЇВСЬКОЇ ШКОЛИ ІСТОРИКІВ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІСТОРИКІВ УКРАЇНИ

Анотація. Київська школа істориків Володимира Антоновича виховала біля сорока видатних і талановитих учених, які склали еліту української історичної науки. Її діяльність відноситься до четвертого періоду розвитку Школи істориків Університету Св. Володимира XIX ст. Речники Київської школи істориків Володимира Антоновича – Василь Ляскоронський, Василь Данилевич, Олександр Грушевський займають почесне місце серед українських істориків кінця XIX – першої третини XX ст., належать до еліти української історичної науки. Наукову спадщину Василя Ляскоронського, Василя Данилевича, Олександра Грушевського вирізняли комплексність дослідження, ґрунтовність джерельної бази та наукового апарату досліджень, глибоке проникнення в суть проблеми, саме ці риси були властиві Київській школі істориків Володимира Антоновича. Науковий доробок представників Київської школи істориків Володимира Антоновича дає підстави вважати її першою національною школою дослідження історії України. Мета статті: проаналізувати праці істориків України, які досліджували персоналії Василя Ляскоронського, Василя Данилевича, Олександра Грушевського у 20-х роках XX ст. – першій чверті XXI ст. Методологічною основою дослідження є засто-сування історико-хронологічного, ретроспективного, біографічного, порівняльно-історичного, системно-структурного, історико-типологічного методів. Життя та наукова спадщина Василя Ляскоронського, Василя Данилевича, Олександра Грушевського сьогодні не втратили свого значення, чекають на ґрунтовне вивчення, осмислення та популяризацію молодим поколінням українських дослідників першої чверті XXI ст.

Ключові слова. Василь Ляскоронський, Василь Данилевич, Олександр Грушевський, персоналії, життя та діяльність, Київська школа істориків Володимира Антоновича, четвертий період розвитку Школи істориків Університету Св. Володимира XIX ст., 20-х роки XX ст. – перша чверть XXI ст.

Tarasenko Olha Oleksiivna Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the History of Ukraine Department, Faculty of Social Sciences and Humanities, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-3220-3510>

STUDY BY HISTORIANS OF UKRAINE OF THE PERSONALITIES OF REPRESENTATIVES OF VOLODYMYR ANTONOVYCH'S KYIV SCHOOL OF HISTORIANS

Abstract. Volodymyr Antonovych's Kyiv School of Historians educated about forty outstanding and talented scientists who formed the elite of Ukrainian historical science. Its activity falls within the fourth period of the School of Historians at St. Volodymyr University in the 19th century. Representatives of the Volodymyr Antonovych's Kyiv School of Historians – Vasyl Lyaskoronsky, Vasyl Danylevych, Oleksandr Hrushevskyi occupy an honorable place among Ukrainian historians of the late 19th – first third of the 20th century, and belong to the scientific elite of Ukrainian historical science. The Volodymyr Antonovych's Kyiv School of Historians was distinguished by the complexity of the research, the thoroughness of the source base and scientific apparatus of research, and deep penetration into the essence of the problem. The same features characterize the scientific legacy of its representatives – Vasyl Lyaskoronsky, Vasyl Danylevych, and Oleksandr Hrushevsky. The scientific achievements of representatives of the Volodymyr Antonovych's Kyiv School of Historians provide grounds for considering it the first national school of research into the history of Ukraine. The purpose of the article: to analyze some works of historians of Ukraine who studied the personalities of Vasyl Lyaskoronsky, Vasyl Danylevych, and Oleksandr Hrushevsky in the 1920s – the first quarter of the 21st century. The methodological basis of the study is the use of historical-chronological, retrospective, biographical, comparative-historical, systemic-structural, and historical-typological methods. The life and scientific heritage of Vasyl Lyaskoronsky, Vasyl Danylevych, and Oleksandr Hrushevsky have not lost their significance today; they await a thorough study, comprehension, and popularization by the younger generation of Ukrainian researchers in the first quarter of the 21st century.

Keywords: Vasyl Lyaskoronsky, Vasyl Danylevych, Oleksandr Hrushevsky, personalities, life and activities, Volodymyr Antonovych's Kyiv School of Historians, the fourth period of development of the School of Historians of St. Volodymyr's University, 19th century, 1920s – first quarter of the 21st century.

Постановка проблеми. Вивчення персоналій українських істориків у дослідженнях істориків України, дозволяє ґрунтовніше опанувати їх наукову спадщину та глибше зрозуміти час в якому вони жили і творили. Речники Київської

школи істориків Володимира Антоновича – Василь Ляскоронський (1859 – 1928), Василь Данилевич (1872 – 1936), Олександр Грушевський (1877 – 1942) займають почесне місце серед українських істориків кінця XIX – першої третини XX ст., склали наукову еліту української історичної науки, їх наукова спадщина є золотим фондом української науки. Вчені належали до Київської школи істориків Володимира Антоновича, складової Школи істориків Університету Св. Володимира XIX ст.

Наукову спадщину Василя Ляскоронського, Василя Данилевича, Олександра Грушевського вирізняли комплексність дослідження, ґрунтовність джерельної бази та наукового апарату досліджень, глибоке проникнення в суть проблеми, саме ці риси були властиві Київській школі істориків Володимира Антоновича. Науковий доробок речників Київської школи істориків Володимира Антоновича дає підстави вважати її першою національною школою дослідження історії України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Розвиток історичної освіти і науки в 1870 – 1890-х роках в Університеті Св. Володимира склав четвертий період розвитку Школи істориків Університету Св. Володимира XIX ст. Про перший, другий, третій періоди розвитку Школи істориків Університету Св. Володимира див. статті Ольги Тарасенко [1; 2; 3; 4; 5].

Видатний український історик, професор Володимир Антонович у 1870 – 1890-их роках плідно працював в Університеті Св. Володимира, творив Київську школу істориків Володимира Антоновича.

В українській історіографії немає єдиної усталеної назви цього феномену. Натомість є назви Київська архівна школа, Київська школа істориків-документалістів, Київська документалістська школа, Київська історична школа Володимира Антоновича, Київська школа істориків Володимира Антоновича.

Київська школа істориків Володимира Антоновича була проявом ширшого історіографічного феномену – Київської історичної школи – Школи істориків Університету Св. Володимира XIX ст., біля джерел якої були перший ректор Університету Св. Володимира Михайло Максимович, професор правник Микола Іванішев, професор Микола Костомаров. Наукова діяльність речників Київської школи істориків Володимира Антоновича розгорталась під час четвертого періоду розвитку Школи істориків Університету Св. Володимира XIX ст.

Мета статті: проаналізувати праці істориків України, які досліджували персоналії Василя Ляскоронського, Василя Данилевича, Олександра Грушевського у 20-ті роки XX ст. – першій чверті XXI ст.

Методологічною основою дослідження є застосування історико-хронологічного, ретроспективного, біографічного, порівняльно-історичного, системно-структурного, історико-типологічного методів.

Київська школа істориків Володимира Антоновича виховала біля сорока видатних і талановитих учених, які склали еліту української історичної науки останньої чверті XIX – першої третини XX ст.

Виклад основного матеріалу. Ми розглянемо деякі праці істориків України, які вивчали персоналії Василя Ляскоронського, Василя Данилевича, Олександра Грушевського. Детальний аналіз праць науковців істориками України розглянуто у статтях Ольги Тарасенко [6; 7; 8].

Василь Ляскоронський (1859 – 1928) – український історик, археолог, етнограф, нумізмат, картограф, речник старшого покоління Київської школи істориків Володимира Антоновича у період її розквіту, залишив помітний внесок в історію вивчення української минувшини. Персоналію вченого вивчали протягом 1929 – 2025 рр. досить мало, його життя і наукова спадщина залишаються малодослідженими, потребують на осмислення, популяризацію, вивчення, аналіз.

У 1929 р. Катерина Мельник-Антонович у некролозі про Василя Ляскоронського [9] спогадувала його як порядну людину, знаного науковця, заслуженого професора Історично-філологічного інституту в Ніжині, наукового співробітника Української академії наук у багатьох її комісіях, завідувача Нумізматичного відділу Лаврського музею, члена кількох наукових товариств у Росії та за кордоном. Розповіла про його життя та наукову діяльність. Відзначила, українська наука зазнала значної втрати, яка відчувалася у численних установах, комітетах, секціях, комісіях, де історик працював щиро, сумлінно, самовіддано до своїх останніх днів, що він мав надзвичайну лагідну, м'яку та поступливу вдачу, що його скромну, привітну особу всі звикли бачити в академічних комісіях гуманітарного відділу Української академії наук, де він брав активну участь, висловлював тихе, поважне, часом рішуче слово у питаннях, де був добрим знавцем і фахівцем [9, с.367]. Катерина Мельник-Антонович знала Василя Ляскоронського з 1880 р., згадувала, протягом десятиліть вони щиро приятелювали, спільно працювали в академічних установах, разом готували археологічні з'їзди, їх єднала велика любов і пієтет до незабутнього Вчителя – Володимира Антоновича, про якого вони ділилися спогадами до останніх днів [9, с.367].

У 1990 р. Ярослав Дашкевич у розвідці «Українська бопланіана» згадав про дослідження Василем Ляскоронським бопланівської теми [10], відзначив, ентузіазм професора Володимира Антоновича у вивченні спадщини Гійом Левассер де Боплана значно вплинув на напрям досліджень його учня, професора Ніжинського ліцею Василя Ляскоронського, який неодноразово дякував вчителю за поради і допомогу, праці Василя Ляскоронського стали важливим кроком розвитку українського бопланознавства [10, с.217].

У 1990 р. Олександр Ситник до 130 річчя з дня народження науковця, розповів про життєвий і творчий шлях Василя Ляскоронського як відомого українського історика, археолога, нумізмата, охарактеризував основні праці вченого з археології, історичної географії України, Київської Русі. Зазначив, життєвий шлях та наукова діяльність Василя Ляскоронського – це яскравий приклад осмисленого, цілком відданого науці життя, які чекають на докладне й всебічне дослідження, перевидання праць вченого [11]. У 1994 р. Олександр Ситник захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук на тему «Історія України доби Середньовіччя в наукових студіях В.Г. Ляскоронського» [12]. У 2019 р. він же дослідив діяльність Василя Ляскоронського як археолога [13], розглянув його внесок у розвиток вітчизняної археології та належність до Київської школи істориків Володимира Антоновича, з'ясував участь у підготовці та проведенні XI – XV археологічних з'їздів, охарактеризував основні напрямки археологічних досліджень науковця.

У 2005 р. Андрій Острячко висвітлив біографію Василя Ляскоронського, працю у Ніжинському Історико-філологічному інституті кн. Безбородька – Ніжинській вищій школі, наголосив на важливій ролі Василя Ляскоронського у виникненні та становленні Ніжинської історичної школи в царині історії України, відзначив його учнів В. Дубровського, А. Єршова, М. Петровського [14].

У 2015 р. Ольга Тарасенко проаналізувала спогади Василя Ляскоронського про Вчителя – професора Володимира Антоновича [15]. Вчений згадував добросердне ставлення професора Антоновича до студентів, був вражений його вірністю громадським і науковим ідеалам, високо оцінив його лекції і наукові дискусії, щире допомогу у наукових пошуках студентам, делікатне оцінювання їхніх знань, його прощальні настанови студентам випускникам жити і працювати на користь родині, громаді, країні. Василь Ляскоронський змалював образ Вчителя, вагомість його впливу на мотивацію студентів вивчати українську історію, згадав як створювалась Київська школа істориків професором Володимиром Антоновичем, відзначив його великий вплив на професійне становлення поколінь українських істориків у формуванні їх як свідомих українських діячів.

У 2020 р. Анна Яненко розповіла про вшанування смерті Василя Ляскоронського в археологічному співтоваристві УСРР [16], доповнила біографію Василя Ляскоронського, передавши реакцію, думки, слова пошани дослідників і науковців після смерті вченого.

У 2023 р. Федір Андрощук прослідкував шлях Василя Ляскоронського від студента до професора [17], наголосив, ім'я та науковий спадок вченого сьогодні майже забуті, коротко нагадав найважливіші події у житті вченого, розглянув значну архівну спадщину науковця, яка є актуальною сьогодні, потребує на ґрунтовне вивчення, оприлюднив інформацію, яка дозволяє краще зрозуміти

середовище, в якому він жив, формувався та займався. Засвідчив, науковець широко залучав географічні, геологічні, етнографічні, археологічні, нумізматичні та картографічні джерела у свої дослідження і став засновником синтезного жанру історичних досліджень. Підкреслив, ідеї та праці Василя Ляскоронського є надзвичайно оригінальними і цікавими, вони змушують нас подивитися на цілком «очевидні» речі із незвичного боку, дають можливість пересвідчитися, ті ж самі джерела історики читають та розуміють по-різному – в цьому їх головна цінність на думку Федора Андрощука. Підсумував, що життя і діяльність вченого відбувалася у двох різних за змістом та пріоритетами країнах та епохах із різними уявленнями про роль і соціальний статус науковця, що сам механізм існування, виживання та адаптування вченого у різних політичних та соціально-економічних середовищах є досить цікавим для вивчення тих умов, у яких історик створює свою наукову продукцію, оскільки допомагає нам її критично оцінити.

У 2023 р. Вячеслав Корнієнко розглянув дослідження Василем Ляскоронським Золотих воріт у 1927 р. [18], проаналізував та деталізував причини складних умов, у яких працював археолог під час виконання розкопок, розкрив особливості виконання рятівних археологічних розкопок Золотих воріт, здійснених під керівництвом науковця восени 1927 р.

Катерина Мельник-Антонович згадувала, досліджуючи Золоті ворота Василь Ляскоронський постійно перебував на розкопі, «і в дощ, і в холод, з раннього ранку до кінця роботи, пильно доглядаючи всього, міряючи, закреслюючи, занотовуючи кожен штрих» [9, с.374-375]. Вчений мав обмежені бюджет і час, намагався встигнути зафіксувати виявлені у розкопі залишки давньої архітектури до того, як вони зіштовхнуться із ставленням «пролетарської молоді» до пам'яток старовини. Археолог напружено працював, щоб встигнути зберегти у планах і фотографіях те, що вдалося розкопати. Емоційне напруження та перевтома дуже послабили його здоров'я, грип переріс у запалення легень, від якого вчений згорів менш ніж за місяць у 68 років [18, с.148].

Життя Василя Ляскоронського є прикладом самовідданого ставлення до науки, притаманного вченим старої, класичної школи. Історик відзначав, що справжній вчений за будь-яких умов повинен мати і відстоювати свою позицію, бути чесним перед історією і народом. Своім життям та науковою діяльністю Василь Ляскоронський повністю підтвердив цю думку.

Життєвий шлях, наукова та значна архівна спадщина Василя Григоровича Ляскоронського не втратили свого значення сьогодні, чекають на ґрунтовне вивчення, осмислення та популяризацію молодим поколінням українських дослідників ХХІ ст.

Василь Данилевич (1872 – 1936) – український історик, археолог, нумізмат, музеєзнавець, речник молодшої генерації Київської школи істориків професора

Володимира Антоновича, що входила до Школи істориків Університету Св. Володимира, залишив помітний слід в історії вивчення української минувшини, був одним із видатних українських істориків кінця XIX – першої третини XX ст., належить до еліти української історичної науки, до покоління українських вчених, яке своєю науковою працею та суспільною діяльністю заклало фундамент сучасної України, її науки, освіти, культури.

У 1919 р. Дмитро Багалій р. охарактеризував наукові праці вченого, запропонував призначити його на посаду керівника Археографічної комісії Української академії наук [19]. Зауважив, наукові інтереси Василя Данилевича торкалися різних питань української та давньоруської історії, археології, нумізматики, а найбільшою і найважливішою працею науковця була монографія «Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV в.» [20], як одна із монографій з історії давньоруських князівств-областей, які були написані учнями Київської школи істориків професора Володимира Антоновича. Монографія містила археологічні та історико-топографічні студії, якими у подальшому цікавився історик, була написана уважно і старанно. Дмитро Багалій звернув увагу на уривки другої розвідки історика про малоросійський Приказ, який видав Слобідською Україною та про діяльність воєводського уряду на Слобожанщині. Наголосив, науковець зібрав багато архівних документів про діяльність Приказу, але ще не видав всієї монографії, зібраний масив документів засвідчує відданість вченого проводити архівні дослідження та його вміння знаходити старі акти XVII ст., що і потрібно для керівника Археографічної комісії. Побажав, щоб Археографічна комісія УАН видала цю працю [19, с.LXXXIX]. Оцінюючи праці Василя Данилевича з археології та нумізматики Дмитро Багалій підкреслив, науковець був дуже старанним і методичним працівником, систематизатором, університетські курси професора Данилевича з давньоруської історії та історіографії засвідчують, що він добре знає джерела української історії, з якими буде мати справу при виданні актів з історії України в Археографічній комісії [19, с.LC].

У 1929 р. Микола Ткаченко відзначив цінність праці Василя Данилевича «Археологічна минувщина Київщини» [20], роблячи огляд вивченню археологами Києва та Київщини за 1919 – 1929 рр. [21]. Зауважив, автор на основі відомого старого та нового матеріалу та новітніх поглядів в археологічній літературі подав відомості про життя людини та матеріальну культуру від давніших часів до князівської доби, виокремив особливу увагу науковця до вивчення Трипільської культури та слов'янської [22].

Про Василя Данилевича не згадували ні в Радянській Україна, ні у перші роки незалежної України.

У 2003 р. Світлана Ляшко дослідила активну участь Василя Данилевича у підготовці та проведенні XII Археологічного з'їзду 15-27 серпня 1902 р. у

Харкові [23], засвідчила, ім'я та внесок вченого в археологію маловідомі. Розповіла, Василь Данилевич як наочний експонат для з'їзду зробив вирізку поховання із кургану, дослідженого на межі сіл Кириковка та Нова Горобина, поховання знаходилося на глибині 1,72 м., це була одна з перших спроб такої роботи. Василь Данилевич докладно описав усі етапи вирізки поховання, технічну сторону перевезення 67-пудового експонату та переміщення його до зали «Музея Изящных Искусств и Древностей» при Харківському університеті та підготував реферат «З приводу одного поховання, вирізаного з землею». Відзначила, Катерина Мельник разом із Василем Данилевичем провели розвідки та розкопки 52 курганів в Охтирському та Богодухівському повітах Харківської губернії, підготували 5 рефератів, представили на виставку 2269 експонатів, їх доповіді викликали інтерес і жваву дискусію з боку провідних вітчизняних археологів початку ХХ ст. – учасників з'їзду, виявлені Василем Данилевичем та Катериною Мельник кургани та проведені ними розкопки сприяли дослідженню археологічних пам'яток Харківщини, ці результати мають історіографічну цінність, можуть бути використані для складання та уточненні археологічної карти Харківської області.

У 2003 р. М.А. Девільє проаналізував рукописний фонд ХХІХ історика та археолога Василя Данилевича в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, як джерело дослідження наукового та життєвого шляху вченого [24]. Простежив життєвий шлях вченого, який, незважаючи на невиліковну хворобу серця, все життя працював на користь української історичної науки. Зазначив, що особовий фонд ХХІХ Василя Данилевича обіймає багато праць історика під рубрикою “наукові матеріали”, які представлені численними статтями, матеріалами до дисертації, рецензіями, лекціями, що надає унікальну можливість проникнути у творчу лабораторію вченого, дійти висновків про методи його роботи, відстежити коло наукових інтересів. Побіжний огляд документів засвідчив про заняття Василя Данилевича в багатьох галузях історичної науки: історія України, історія Росії, історія Білорусії, історична географія, археологія, нумізматики, сфрагістика, етнографія, джерелознавство, музеєзнавство, біографістика [24]. Матеріали службової та громадської діяльності Василя Данилевича допомогли відтворити різні сторони біографії вченого, адже все життя історик працював в освітніх, наукових та громадських установах. Матеріали містять відомості про особисте життя науковця, склад родини, про брата та сестру. У фонді Василя Данилевича є листування, яке має офіційний характер, його кореспондентами та адресатами були колеги та різні установи. Вивчення цього розділу особового фонду надало багато інформації про його наукову та викладацьку діяльність, коло спілкування, серед адресатів були Катерина Мельник-Антонович, Дмитро Багалій, Микола Біляшівський, Володимир Іконников, Митрофан Довнар-Запольський та інші. За

сорок років наукової діяльності Василь Данилевич написав близько 100 наукових праць, присвячених різним питанням історії, археології та спеціальних історичних дисциплін [24]

У 2009 р. Андрій Гомоляко дослідив історичні погляди Василя Данилевича на суспільно-політичний устрій Київської Русі [25]. Наголосив, в яскравому сузір'ї істориків минулого постать вченого посідає помітне, але належним чином непоціноване місце, що науковець був людиною різнобічних професійних уподобань, сфера його наукових інтересів охоплювала широке коло питань історії та археології Київської Русі, нумізматики та української археографії. Зауважив, історіографічна спадщина Василя Данилевича актуалізує необхідність подальших наукових студій над проблемами суспільно-політичного устрою Київської Русі.

У 2010 р. він же вивчив діяльність Василя Данилевича як дослідника Слобожанщини [26], проаналізував праці Василя Данилевича з історії Слобідської України XVI – XVII ст., висвітлив діяльність по підготовці дисертації, реконструював цю маловідому сторінку інтелектуальної біографії вченого на основі аналізу документів особового походження фонду Василя Данилевича в Інституті рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського. Відзначив, восени 1904 р. Василь Данилевич за порадою і підтримкою Дмитра Багалія зосередився над вивченням історії Слобідської України, опрацював близько 300 опублікованих праць, зробив виписки і склав план-проспект дисертації [26, с.99], для поповнення джерельної бази свого дослідження був відряджений влітку 1905 р. попрацювати над темою в Московському архіві Міністерства юстиції, Головному архіві Міністерства закордонних справ та у Московському відділенні Загального архіву Головного штабу. Наголосив, що у архівосховищах Москви у 1905 та 1907 рр. вчений виявив та дослідив потужний масив документів, які підготував до друку, однак зібраний масив документів надрукувати не вдалося. Копії підготовлених документів зберігаються в різних справах особового фонду Василя Данилевича в Інституті рукопису НБУ ім. В. Вернадського [26, с.100]. За оцінкою В.Л. Маслійчук ця збірка копій документів з історії Слобожанщини XVII ст. є найповнішою з відомих нам збірань [26, с.100]. У 1906 р. Василь Данилевич почав писати текст дисертації «Нариси із історії Слобідської України XVII – XVIII ст.», робота просувалася повільно і складно. У житті вченого відбулися зміни, у 1907 р. він був запрошений Університетом Св. Володимира як приват-доцент замістити вільну кафедру давньої історії Росії, після смерті Петра Голубовського, на якій відпрацював протягом 1907 – 1915 рр. [26, с.100]. Лист Василя Данилевича до Дмитра Багалія від 9.03.1913 р. засвідчує, науковець вже підготував докторську дисертацію, вирішив друкувати її власним коштом у Харкові, просив Дмитра Багалія виступити по ній офіційним опонентом [26, с. 102]. Проте після захисту приват-доцентом Є.Д. Сташевським магістерської дисерта-

ції у січні 1914 р. та обрання його у лютому 1915 р. екстраординарним професором Університету Св. Володимира [26, с.102]. Василь Данилевич, старший на дванадцять років, залишив Університет Св. Володимира, отримав запрошення від Варшавського університету, куди переїхав працювати приват-доцентом. У 2012 р. Андрій Гомоляко захистив дисертацію кандидата історичних наук на тему «Науково-педагогічна діяльність В. Ю. Данилевича» [27; 28].

У 2012 р. Світлана Пічкур вивчила діяльність Василя Данилевича як археолога [29], дослідивши розвиток археологічної освіти в Києві у другій половині XIX – початку XX ст., висвітлила роль професора Володимира Антоновича та приват доцента Василя Данилевича у формуванні науково-освітнього процесу в Університеті Св. Володимира та Вищих жіночих курсів у Києві.

У 2015 р. Ольга Тарасенко через аналіз спогадів Володимира Щербини, Дмитра Багалія, Василя Данилевича як представників Київської школи істориків Володимира Антоновича простежила образ Вчителя, значення його впливу на мотивацію студентів вивчати українську історію, на професійне становлення поколінь українських істориків та на формування їх свідомими українськими діячами [30]. У споминах Василя Данилевича про Володимира Антоновича, які використав Дмитро Багалій у своїй автобіографії, він відзначав, лекції професора Антоновича давали ясне уявлення про стан певного питання в науці, були доступні для найменш підготовленої частини аудиторії і легко засвоювалися нею [30, с.210]. Василь Данилевич добачав, слухачі Володимира Антоновича пам'ятали, як обережно, із яким знанням він «уводив в такі нетрі молодих істориків, як значення географічного фактору в руській історії, як стародавній побут слов'ян, як Варязьке питання», що «майже усю обласну історію стародавньої Русі професор Антоновича повинен був скласти самостійно, бо більша частина монографій, що їй була присвячена, вийшла дуже пізно» [30, с.210]. Василь Данилевич згадував, професор Антоновича «ще більше праці повинен був витратити на курси, присвячені історії Південної Русі і Литви. Значну частину цих відділів історії складав по перших джерелах», що «історія цих земель була вкрита товстим шаром легенд і чужих науці примушувань; по одному і тому ж питанню джерел давали діаметрально протилежні відомості» [31, с.101]. Науковець добачав, у курсі з археології Володимир Антонович викладав не тільки історію матеріальної культури, а й привчав слухачів до правильної наукової методології та обережних висновків [31, с.101]. Відзначав, професор Антонович багато годин пояснював студентам значення пам'яток старовини, які демонстрував, «іноді такі огляди набували характеру систематичних курсів, одного разу Володимир Боніфатійович прочитав в архіві цілий курс сфрагістики, геральдики й палеографії для купки студентів, які бажали ознайомитися з архівною справою, щоб потім заходитися вивчати документи київського центрального архіву» [31, с.102].

У 2018 р. Сергій Трубчанінов вивчив наукову та педагогічну діяльність Василя Даниловича в царині історичної географії, роки праці в Харківському університеті, в Університеті Св. Володимира, на Вищих жіночих курсах у Києві, у Варшавському університеті, під час евакуації закладу до Ростова-на-Дону, в Інституті червоної професури [32]. Оцінив навчальні плани та програми з історичної географії Росії, всесвітньої історичної географії та історичної географії СРСР, які склав Василь Данилевич, розглянув наукові праці вченого з історичної географії.

У 2022 р. Плюта С.В. та Горська Н.О. на відзначення 150-річного ювілею видатного українського історика, археолога, нумізмата Василя Данилевича [33] розмістили розвідку на сайті Національної історичної бібліотеки. Укладачі ретельно дослідили біографію науковця, посилаючись на матеріали особового ХХІХ фонду Василя Данилевича в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та на літературу про життя та діяльність вченого. Розвідка містить бібліографію праць Василя Данилевича із режимами доступу до його оцифрованих праць та видання і публікації про Василя Данилевича із режимами доступу до них. Розвідку прикрашають титульні сторінки праць науковця, мапи та титульні сторінки праць про Василя Данилевича.

У 2022 р. Надія Шип та Іван Стичинський ушанували Василя Данилевича виставкою до 150-річчя від дня народження [34] на сайті Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Виставка знайомила із титульними сторінками його праць, малюнками археологічних артефактів із його праць, звітами, свідоцтвами, зверненнями. Дослідники підсумували, що опублікована наукова спадщина Василя Данилевича має близько 100 найменувань, документи особового архівного фонду вченого налічують 1655 одиниць зберігання і розміщені в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, заслуговують на історіографічне дослідження вченими суспільствознавцями, це буде вшанування імені Василя Данилевича в Україні.

У 2022 р. Надія Шип дослідила багатогранний науковий інтерес і професійну спроможність Василя Данилевича як одного з відомих представників Київської історичної школи Володимира Антоновича, його персональний внесок у розвиток регіональної історії та археології України [35]. Простежила інтелектуальну еволюцію вченого, що відбувалася разом із зміною ідеологічних та методологічних парадигм [35, с.429]. Оглянула широкий тематичний діапазон студій Василя Данилевича, методологічні засади наукової лабораторії, методи викладання історії й археології, науково-організаційну та педагогічну діяльність вченого у Всеукраїнській академії наук 20 – 30-х років ХХ ст. [35, с.425]. Проаналізувала історіографічні дослідження, опубліковані праці та рукописи Василя Данилевича в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Розглянула наукову біографію вченого, відданість методоло-

гічним засадам Київської історичної школи Володимира Антоновича. Засвідчила його фахову обізнаність, принциповість у наукових поглядах, висвітлила мало-відому сторінку біографії 1915 – 1917 рр., ідеологічні уподобання, викладацьку діяльність, участь у науково-організаційних процесах Всеукраїнської академії наук [35, с.449]. Наголосила на інтелектуальній складовій життєдіяльності Василя Данилевича, яка засвідчила його наукову одержимість, що виявилась у глибокій зацікавленості різними питаннями історії, археології, музеєзнавства, нумізматики, а його праці з історії давньої Русі, Полоцької землі, археології Київщини і Слобожанщини закладали підґрунтя для поглиблення історичного знання про минуле [35, с.450]. Підсумувала, його науково-педагогічний, організаторський та практично-археологічний потенціал зумовлений природним талантом, високим рівнем освіти і науковою одержимістю [35, с.449]. Наголосила, відзначенням 150-ї річниці від дня народження професора Василя Данилевича ми віддаємо данину його широкій науковій ерудиції, завдячуємо за наукові праці та збережені рукописи, які є важливим джерелом для подальших наукових пошуків, що подібні дослідження збагачують суспільство інтелектуально та персоніфікують історію [35, с.451].

У 2023 р. Надія Шип у монографії простежила життєвий та науково-педагогічний шлях Василя Данилевича, відтворила організаторську діяльність, проаналізувала лекційні курси, які він викладав в Університеті Св. Володимира, Харківському університеті, жіночих гімназіях, на Вищих жіночих курсах у Києві, у Варшавському університеті в Ростові-на-Дону, ставлення до тогочасних суспільно-політичних подій. Вивчила його роботу у Всеукраїнській академії наук, на Науково-дослідній кафедрі історії України Михайла Грушевського, у зреформованих вищих навчальних закладах України 1920 – 1930-х рр. [36].

Проведений Ольгою Тарасенко аналіз праць українських істориків, які досліджували персоналію Василя Данилевича в 1919 – 2023 рр., демонструє, вивчення життєвого шляху, наукової, педагогічної, громадської діяльності Василя Данилевича мало понад шістдесят років забуття в Радянській Україні та у перші роки незалежної України, активізувалося на початку ХХІ ст., збільшилося в другому десятилітті ХХІ ст., поглибилося з нагоди 150-річчя науковця [7].

Життя та діяльність Василя Данилевича є прикладом самовідданого ставлення до науки, притаманного вченим старої, класичної школи. Своїм життям та науковою діяльністю Василь Данилевич це повністю підтвердив. Багатогранна персоналія Василя Данилевича потребує свого подальшого розкриття, дослідження, осмислення та популяризації молодим поколінням українських істориків ХХІ ст.

Олександр Грушевський (1877 – 1942) – український історик, етнограф, археограф, речник молодшої генерації Київської школи істориків Володимира Антоновича, літературознавець, журналіст, дійсний член Наукового товариства

імені Тараса Шевченка та Українського наукового товариства у Києві, член Української Центральної Ради, син Сергія Грушевського, брат Михайла Грушевського. Олександр Грушевський був затаврований радянською владою як неблагонадійний, після арешту у 1933 р. звинувачений у 1938 р. у вигаданому «націоналістичному тероризмі», відправлений у заслання, де помер у 1942 р.

Персоналія Олександра Грушевського займає почесне місце серед видатних і талановитих учених, представників еліти української науки. Вивчати персоналію Олександра Грушевського історики України почали після посмертної реабілітації у 1989 р. Повернення імені Олександра Грушевського відбулося в Україні початку 90-х рр. ХХ ст., коли почала формуватися історіографія незалежної України як засіб витвору національної свідомості.

У 1991 р. Ігор Гирич та Віра Гирич розглянули взаємини братів Грушевських у листах Михайла Грушевського до Олександра Грушевського [37], проаналізували епістолярну спадщину братів. Зазначили, брати Грушевські нерівнозначно представлені в українській історіографії. Михайло Грушевський завжди був у центрі уваги істориків, його рідний молодший брат Олександр знаходився у тіні старшого брата, згадувався лише у загально-культурному контексті українського суспільства початку ХХ ст. Наголосили, Олександр Грушевський заслуговує на більшу увагу як історик та довірена особа, близький співробітник Михайла Грушевського, найдовіреніша людина в оточенні Михайла, який був для Олександра прикладом для наслідування, дороговказом, безперечним авторитетом, найбільше вплинув на вибір фаху та на його долю [37, с.416].

У 2004 р. Руслан Пиріг вивчив розсекречені документи радянських спецслужб – архівні справи ВУЧК – ГПУ – НКВД, висвітлив біографію, наукову діяльність, переслідування радянською владою, обставини арешту Олександра Грушевського як жертви сталінських репресій і рідного брата «неблагонадійного» Михайла Грушевського [38].

У 1996 р. Ігор Верба розглянув внесок після повернення до Києва у 1924 р. Михайла Грушевського та його родини, брата Олександра, дружини Марії у розвиток української історіографії у 20-роках ХХ ст., за часів радянської українізації [39], проаналізував архівні матеріали та публікації того часу, які відтворили складні умови праці українських істориків, дослідив наукову, організаційну діяльність та участь родини Грушевських у ВУАН, оглянув науковий доробок Олександра Грушевського, роль у створенні Київської історичної школи академіка Михайла Грушевського попри ідеологічний тиск та у протистоянні марксистській історіографії, висвітлив поступове посилення радянських репресій проти родини й прибічників Михайла Грушевського наприкінці 20-х років ХХ ст.

У 1999 р. Л.В. Клейцун розповіла про долю Олександра Грушевського [40], деякі моменти біографії останнього періоду діяльності – несправедливий арешт

та фінал життя, вивчила документи слідчої справи та факти тогочасного періоду життя. Зазначила, арешт Михайла Грушевського негативно вплинув і на долю Олександра Грушевського, якого у 1933 р. звільнили з роботи «за повний саботаж у науковій роботі, за виготовлення низької по якості та шкідливої по змісту своєї продукції, за вороже ставлення до заходів по зміцненню діяльності ВУАН та її установ» [40, с.380]. У серпні 1938 р. Олександра Грушевського заарештували як «одного з керівних учасників антирадянської української національно-терористичної організації», допити тривали у Київській тюрмі НКВС до березня 1939 р., заарештований відкидав обвинувачення, які було висунуто проти нього, нікого не обмовив [40, с.380-381]. 5 жовтня 1939 р. Олександра Грушевського вислали в Іртиськ Павлодарської області Казахстану на 5 років, де він помер у 1942 р. Дружина Ольга Грушевська боролася за звільнення чоловіка, за перегляд справи у його звинуваченні, за надання можливості займатися науковою роботою, за повернення незаконно відібраної пенсії та скасування вироку [40, с.382-383]. Проте Олександра Грушевського було реабілітовано як жертву політичних репресій 30-х – початку 50-х років ХХ ст. лише 8 вересня 1989 р. [40, с.384].

У 2000 р. вона же більш детально висвітлила окремі факти біографії Олександра Грушевського [41], побіжно оглянула вплив родини на його виховання та формування національної свідомості, зацікавлення українським фольклором та історією, навчання в гімназії у Владикавказі та на Історико-філологічному факультеті Університету Св. Володимира під керівництвом професора Володимира Антоновича, наукову діяльність, викладання в Новоросійському університеті в Одесі, одруження з Ольгою Парфененко, викладання в Московському та Петербурзькому університетах. Оглянула діапазон наукових зацікавлень Олександра Грушевського, розповіла про повернення в 1917 р. в Україну, активну участь у створенні першого Українського народного університету та плідну діяльність в роботі наукових установ України, в Історичній секції ВУАН, звільнення в 1933 р., несправедливе звинувачення вченого у саботажі у науковій роботі, арешт у 1938 р., вирок, заслання, посмертну реабілітацію. Зауважила, життєвий та творчий шлях Олександра Грушевського залишаються маловивченими, його наукова діяльність та біографія потребують глибокого дослідження.

У 2000 р. Ірина Матяш розповіла про трагічну долю Олександра Грушевського на основі вивчення архівних матеріалів ВУЧК – ГПУ – НКВД, які продемонстрували сфабриковані звинувачення та відданість науковця українській справі, розкрила безпідставність його звинувачення радянською владою. Підкреслила, він був лише українцем і саме це стало для нього причиною репресій [42]. Оглянула біографію Олександра Грушевського, зазначила великий вплив родини на його виховання, розповіла про навчання в

гімназії та Університеті Св. Володимира, про наукове відрядження в Австрію та Німеччину, де він із захопленням працював у бібліотеках, музеях, архівах, поглиблював знання із історії. Розповіла про активну роботу Олександра разом із старшим братом Михайлом над створенням Українського історичного товариства в Києві, про викладацьку діяльність у Новоросійському університеті, зацікавлення проблемою заселення Наддніпрянщини, про премію за спецкурс та догану за читання лекцій з історії України українською мовою, про життя у 1909 – 1917 рр. поза межами України, про наукову і педагогічну діяльність у Московському та Петербурзькому університетах. Повідомила про повернення в Україну в 1917 р. та занурення у вир подій Української революції, про дуже активну педагогічну та організаційну діяльність, участь у створенні та роботі численних наукових товариств та інституцій. Про активну діяльність вченого на архівній ниві, про підготовку архівної реформи в Україні та організацію архівної освіти, започаткування архівної періодики, про участь у розробці статуту, концепції діяльності Українського архівно-археологічного інституту, про внесок Олександра Грушевського у формування системи архівної освіти в Україні, про активну наукову, педагогічну, організаційну діяльність вченого в ВУАН. Повідомила про звільнення в 1933 р. із ВУАН «за повний саботаж у науковій роботі», про арешт у 1938 р. як «одного з керівних учасників антирадянської української націоналістичної терористичної організації», про надзвичайну зібраність і стриманість на допитах, про вирок, заслання та смерть. До праці долучила епістолярні джерела з фондів ЦДІАК України та ЦДАГО України про наполегливу боротьбу Ольги та Олександра Грушевського за справедливість.

У 2000 р. Ірина Костюк дослідила літературознавчу спадщину Олександра Грушевського, його місце в історії українського літературознавства, проаналізувала суспільно-політичні чинники та обставини його життя у кандидатській дисертації з української літератури «Олександр Грушевський – літературний критик та історик літератури» [43]. У 2002 р. вона же дослідила роль Олександра Грушевського у становленні національної науки і вищої школи на початку ХХ ст. [44]. Відзначила, активний процес формування української національної наукової та мистецької інтелігенції відбувався у кінці ХІХ – початку ХХ ст., був зумовлений якісними змінами у суспільно-політичному житті українського народу, змінами громадянської та національної свідомості, нагальною потребою для української інтелігенції на межі століть стало завдання виробити національний культурно-естетичний код українського народу, в середовищі інтелігенції, яка акумулює історико-культурний досвід народу, його мораль та соціально-психологічні риси, необхідні свої проводирі, які накреслюють завдання і силою свого авторитету гуртують навколо себе цвіт нації для реалізації цих завдань. Михайло Грушевський став одним із таких проводирів, Будівничим нації для української інтелігенції у кінці ХІХ ст., виховав когорту

визначних українських учених і політиків, культурних і громадський діячів. Серед них був його молодший брат Олександр Грушевський, який все життя перебував у тіні старшого брата. Олександр Грушевський був людиною дуже лагідної вдачі, непересічною особистістю, талановитим дослідником. Його спадщина вражає широтою зацікавлень, він брав активну участь у суспільному житті, багато зробив для розбудови української науки та освіти [44, с.340]. Відзначила, у своїй науковій діяльності Олександр Грушевський простежував діалог різних культурних епох кожного історичного періоду буття українського народу, за цим принципом науковець будував свою концепцію історії України та своє бачення історії української літератури [44, с.353]. Наголосила, публіцистична, літературознавча, історична наукова спадщина Олександра Грушевського є об'єктом вивчення для нових поколінь науковців, персоналія вченого є прикладом тихого й безкорисливого служіння науці, своєму народові, дотримання традицій свого роду [44, с.363].

У 2003 р. Людмила Приходько проаналізувала вивчення життя та діяльності Олександра Грушевського в працях українських та зарубіжних дослідників [45]. Відзначила, Олександр Грушевський належав до Київської документальної школи істориків України – Київської школи істориків Володимира Антоновича, зробив непересічний внесок у розвиток української історичної науки як історик, джерелознавець, архівознавець і педагог, був багатограним вченим, його наукова спадщина вражає своїм тематичним діапазоном, енциклопедичністю знань, універсальністю інтересів, складає золотий фонд української науки [45, с. 235]. У 2004 р. вона же розглянула діяльність Олександра Грушевського у контексті становлення української національної науки початку ХХ ст. [46]. Відзначила, історик був обдарованою, талановитою людиною, наділеною організаторським хистом, надзвичайною працездатністю, цілеспрямованістю. Підкреслила, Олександр Грушевський збагатив скарбницю вітчизняної науки цінними працями з історії, історіографії, джерелознавства, історичної географії, етнографії, народознавства, фольклористики, історії української літератури, концептуальних засад розвитку української архівної і бібліотечної справи. Діапазон наукових досліджень Олександра Грушевського, їхні хронологічні межі, масштаб науково-організаційної і педагогічної діяльності вченого вражають [46, с.206]. Розкрила внесок Олександра Грушевського у становлення і розвиток української національної науки початку ХХ ст. як визначного вченого-дослідника, громадського діяча, організатора наукового життя і педагога, яскраву і багатогранну постать української науки початку ХХ ст. на етапі бездержавності, коли Україна не існувала в світовій історичній думці, коли завдяки подвижницькій праці кількох поколінь українських істориків була створена наукова концепція безперервного історичного розвитку українського народу, що стала визначальним чинником національного самоствердження [46, с.206].

Відзначила, Олександр Грушевський мав талант ученого-дослідника, глибокі знання історичного минулого своєї Батьківщини, шляхетність помислів і високість духу, вивчав періоди Давньої, Нової і Новітньої історії України, часи її занепаду і росту, розвиток державних інституцій, вітчизняної культури і науки, що науковець здобув авторитет як знавець і дослідник старої княжої доби, Великого князівства Литовського, козацько-гетьманської держави XVII – XVIII ст., української історії, історіографії та культури XIX ст. [46, с.207]. Підкреслила, життєвий і творчий шлях Олександра Грушевського був органічно пов'язаний з національно-визвольним рухом, потреби якого визначили спрямованість і зміст наукової діяльності науковця, в умовах націотворення і формування нової історичної свідомості вчений багато зробив для поширення наукової спадщини української історичної науки, її популяризації серед широкого загалу українства, фах історика, розуміння самодостатності українського історичного процесу визначили науково-організаційну і науково-педагогічну діяльність вченого [46, с.207]. Наголосила, концепція відродження української національної науки Олександра Грушевського базувалася на глибокій основі державних та культурних традицій історії України, розвиток української науки він обстоював з позицій окремішності української нації, української культури, української держави [46, с.214]. Відзначила, архівні документи, свідчать, що Олександр Грушевський був причетний до розбудови української національної науки, її інституалізації, мав відношення до творення і діяльності національних наукових інституцій, зокрема, НТШ, особливо УНТ, Українського народного університету, Академії Наук, Національної бібліотеки Української держави [46, с.214]. Підсумувала, Олександр Грушевський гідно прожив нелегке життя і залишив цінну наукову спадщину, яка заслуговує на комплексне дослідження, свій духовний подвиг він здійснив із інтелектуального потенціалу та великої внутрішньої потреби працювати на благо свого народу і своєї Батьківщини [46, с.214].

У 2004 р. вона же вивчила доробок Олександра Грушевського як дослідника історії України, проаналізувала історичні праці, прокоментувала ідеї та тенденції розвитку української історичної науки на зламі XIX і XX ст. та національно – визвольних змагань [47]. Підсумувала, як учений Олександр Грушевський стояв на рівні сучасних йому вимог у розумінні предмету, завдань і методів історичної науки, його історичні погляди зазнали впливів просвітницької, романтичної та позитивістської інтелектуальних течій, він відчував на собі переважаючі впливи народницької історіографічної традиції, концепції Володимира Антоновича, в центрі історичних досліджень Олександра Грушевського стояв народ-нація, як творець українського історичного процесу і української державності, науковець вважав за необхідне показати у своїх студіях на багатому джерельному матеріалі дійсний внесок українського народу в розвиток світової культури та його роль в європейській історії. Персоніфікація, героїчні особливості, людина, яка акуму-

лювала енергію народу, відображала його історичні прагнення і суспільний поступ, були особливо цікавими для Олександра Грушевського, це позначилося на широкому спектрі оцінок ученим діячів української історії та культури, пріоритетними в його історичних працях були історико-культурні та соціально-економічні дослідження [47, с.246]. Ідеал науковості, об'єктивність, історизм, ціннісний підхід до минулого, наукова сумлінність, багатство архівного та історіографічного матеріалу були альфою і омегою наукової творчості Олександра Грушевського, а комплексне дослідження його життя та наукової спадщини дозволить відповісти на питання чи відбулася еволюція його теоретичних поглядів від народництва до державництва [47, с.246].

У 2004 р. вона же визначила роль і внесок Олександра Грушевського у розбудову бібліотечної справи Української держави у 1917 – 1918 рр. у Бібліотечно-архівному відділі при Генеральному секретаріаті справ освітніх Української Центральної Ради (реорганізованому 9 січня 1918 р. у Міністерство народної освіти УНР), висвітлила особливості суспільно-політичного життя доби, історико-теоретичні погляди науковця, наголосивши, що бібліотечну спадщину вченого потрібно розглядати як складову його концепції відродження української національної культури і науки [48].

У 2005 р. Людмила Приходько дослідила наукову й організаційну діяльність Олександра Грушевського в українській історичній науці, архівній та бібліотечній справі, як педагога вищої школи, та внесок у розвиток архівної освіти у кандидатській дисертації «Олександр Сергійович Грушевський – історик, організатор архівної і бібліотечної справи, педагог» [49]. Прослідкувала формування світогляду та особливості наукової творчості вченого, проаналізувала педагогічну діяльність в Українському народному університеті, Київському археологічному інституті, Вищому інституті народної освіти, Науково-дослідній кафедрі історії України ВУАН. Аргументувала, що науковець був одним із розробників концептуальних засад архівної та бібліотечної справи в УНР та Українській державі в 1917 – 1918 рр. Вивчила науково-організаційний доробок історика, його участь в організації Українського Наукового Товариства та наукових установ ВУАН. Дослідила багатогранну наукову творчість Олександра Грушевського на тлі історичного і соціокультурного контекстів життя українського суспільства першої третини ХХ ст. У 2008 р. вона же реконструювала педагогічну діяльність науковця [50], визначила внесок у розбудову Київської історичної школи Михайла Грушевського та розвиток наукового українознавства, залучення до наукової роботи обдарованої молоді, підготовки талановитих українських істориків. Відзначила, що педагогічний доробок Олександра Грушевського є важливою складовою його багатогранної наукової творчості, відображає особливості розвитку освіти в Україні перших трьох десятиліть ХХ ст., її соціокультурні та національні виміри, політику державних

органів у цій галузі, здійснення національно-демократичних перетворень у діяльності вищих навчальних закладів.

У 2003 р. Ігор Шихненко дослідив внесок Олександра Грушевського у вивчення історії Гетьманщини [51], проаналізував побудовані на ґрунтовному вивченні архівних документів ранні праці вченого, присвячені впливу політики Петра I на Гетьманщину, спробам обмеження автономії та впровадження нових форм управління і висвітленню ролі козацької старшини в автономному устрої. Засвідчив, що науковець детально простежив функціонування державних органів, адміністративні реформи, діяльність Малоросійської колегії, звернув увагу на економічний розвиток Гетьманщини, питання землеволодіння, соціальної диференціації та зростання впливу старшини. Підсумував, що вивчення внеску Олександра Грушевського у вивчення історії Гетьманщини дозволяє оцінити його як серйозного дослідника доби Гетьманщини, який зробив значний вклад у розуміння політичної і соціальної структури Гетьманщини. У 2005 р. він же розглянув життєвий шлях, наукову та громадську діяльність Олександра Грушевського як історика та архівного діяча [52]. Зазначив, що вчений у 1895 р. вступив на Історико-філологічний факультет Університету Св. Володимира, де у перші два роки навчання захоплювався античною філософією, психологією, літературою, слухав лекції викладачів юридичного факультету, вивчав російську історію, на третьому та четвертому курсах відвідував спеціальні практичні заняття з джерелознавства професора Антоновича, під керівництвом якого досліджував історію Русі до монгольського періоду, навчався працювати із архівними джерелами, усвідомлював їх наукове значення, розпочав власне наукове дослідження з історії Пінського Полісся, використовуючи багатоглибину джерельну базу з етнографії, керувався порадами професорів Антоновича та Іконнікова, Михайла Грушевського, наукові принципи яких вплинули на формування його як історика [52, с.148].

У 2007 р. Ігор Шихненко дослідив «Історичні погляди Олександра Грушевського» у кандидатській дисертації [53], де розглянув наукову спадщину та внесок в українську історіографію, методологічні засади та висвітлення ключових проблем історії України. У 2008 р. він же розглянув праці вченого, присвячені вивченню життєвого шляху та діяльності видатних українських вчених XIX ст. Михайла Максимовича, Миколи Костомарова, Олександра Русова, Григорія Павлуцького [54]. Підсумував, що доробок Олександра Грушевського у царині української біографіки становить значну цінність та вагомий джерельний та історіографічний інтерес для вивчення багатьох аспектів культурно-просвітницького розвитку України XIX – початку XX ст.

У 2013 р. Віктор Гоцуляк розглянув внесок Олександра Грушевського у розвиток історичної науки та архівознавства [55]. Зазначив, що науковець зробив вагомий вклад у розвиток української історичної науки та архівної справи, які

збагатив працями з історії, історіографії, джерелознавства, історичної географії, архівознавства, етнографії, літературознавства, займає почесне місце серед представників української історичної науки, причетний до творення української гуманітарної науки перших трьох десятиліть ХХ ст. і розбудови української національної освіти, розроблення концептуальних засад розвитку бібліотечної справи в Україні, до створення Української академії наук [55, с.55]. Дослідник наголосив, що для української історіографії науковий інтерес становить, унікальність творчого доробку Олександра Грушевського цінність, якого полягає в багатогранності й національному спрямуванні [55, с.61].

У 2019 р. Ігор Довжук розглянув науково-організаційну і педагогічну працю Олександра Грушевського, його здобутки в галузі архівознавства, історії України, етнографії [56], відзначив, що вчений першим підняв питання про необхідність проведення архівної реформи і зробив перші кроки розроблення проекту за яким загальне керівництво, координацію теоретичних досліджень і практичних робіт у галузі архівної справи мав здійснювати Бібліотечно-архівний відділ Народного міністерства освіти УНР, яким керував Олександр Грушевський, що при Бібліотечно-архівному відділі створювалися Археографічна комісія для опрацювання теоретичних проблем архівознавства, наукова бібліотека, редакція спеціалізованого часопису «Пам'ятки», що науковець заклав основи загальної архівної реформи в Україні (1918 р.), що передбачали створення Національного архіву Української держави в Києві та губернських архівів і комісій на місцях.

У 2021 р. Сергій Трубочанінов проаналізував діяльність Олександра Грушевського як організатора і активного учасника історично-географічних досліджень в системі Української Академії наук у 1919 – 1931 рр. [57], його керівництво Постійною комісією для складання «Історично-географічного словника української землі» (очолив у березні 1919 р.), керівництво історично-географічної підсекції історичної секції науково-дослідної кафедри історії України, членство у багатьох комісій ВУАН, редагування спільно з Михайлом Грушевським «Праці історичної секції», членство у редколегії журналу «Україна», «Записок історично-філологічного відділу ВУАН». Відзначив, що за редакцією Олександра Грушевського у 1927 – 1931 рр. вийшло 4 томи «Історично-географічного збірника», що плідна діяльність ученого на ниві історичної географії обірвалася на початку 1930-х рр. у зв'язку з розгромом історичних установ ВУАН. Дослідник відзначив, що досвід діяльності Олександра Грушевського та очолюваних ним інституцій в галузі історичної географії потрібно використовувати сучасним дослідникам та відродити ідею створення «Історично-географічного словника українських земель».

Проведений Ольгою Тарасенко аналіз вивчення істориками України у 1991 – 2021 рр. життя та діяльності Олександра Грушевського засвідчує, що дослідники вивчали його персоналію, з'ясували внесок в українську гуманітаристику [8].

Праці Олександра Грушевського мають велику наукову цінність, належать до золотого фонду української науки. Сподіваємося, молоде покоління дослідників України першої чверті ХХІ ст. буде долучатися до глибокого осмислення, системного й ґрунтовного вивчення життя, наукової спадщини, діяльності вченого, та використовуватиме спадщину і здобутки Олександра Грушевського у царині історичної науки.

Висновки. Життя та багатогранна діяльність речників Київської школи істориків Володимира Антоновича, складової Школи істориків Університету Св. Володимира ХІХ ст., – Василя Ляскоронського, Василя Данилевича, Олександра Грушевського – представників еліти української історичної науки, наукова спадщина яких увійшла до золотого фонду української науки, є прикладом самовідданого ставлення до науки, притаманного вченим старої, класичної школи. Своїм життям та науковою діяльністю вчені повністю це підтвердили.

Проведений нами аналіз праць істориків України, які вивчали персоналії Василя Ляскоронського, Василя Данилевича, Олександра Грушевського у 20-ті роки ХХ ст. – першій чверті ХХІ ст. засвідчив, що Василь Ляскоронський, Василь Данилевич, Олександр Грушевський належать до покоління українських вчених, яке своєю науковою працею та суспільною діяльністю заклало фундамент сучасної України, її науки, освіти, культури, а їхні персоналії потребують подальшого розкриття, дослідження, осмислення та популяризації молодим поколінням українських істориків ХХІ ст.

Література

1. Тарасенко, Ольга. (2010). З історії становлення та розвитку історичної освіти в київському імператорському університеті Св. Володимира (до 175 річчя від дня заснування). *Історична думка*. 1. с. 1-59.
2. Тарасенко, Ольга. (2017). Школа істориків Університету Св. Володимира у середині 30-х – кінці 40-х років ХІХ ст. (до історіографії питання). *Науковий огляд*. № 10 (42). С. 84-103.
3. Тарасенко, Ольга. (2017). Школа істориків Університету Св. Володимира у кінці 40-х – середині 60-х років ХІХ ст. (до історіографії питання). *Paradigm of knowledge*. № 6 (26). С. 5-33.
4. Tarasenko, Olha. (2018). Survey of historiography of Kyiv "St. Volodymyr" University School of historians (1834 – 1866). *Codrul Cosminului*, № XXIV (1). С. 31-52.
5. Тарасенко, Ольга Олексіївна (2023). Третій період розвитку Школи істориків Університету Св. Володимира (60-ті роки ХІХ ст.). *Актуальні питання у сучасній науці* (Серія «Історія та археологія»). (4 (10)). С. 386-405.
6. Тарасенко Ольга (2025). Дослідження персоналії Василя Ляскоронського українськими істориками. *Вісник гуманітарних наук*. № 7. 2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15525280>
7. Тарасенко Ольга. (2025). Дослідження персоналії Василя Данилевича українськими істориками. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 6(36). 2025. С. 1579-1599. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-6\(36\)-1579-1599](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-6(36)-1579-1599)
8. Тарасенко Ольга. (2026). Дослідження персоналії Олександра Грушевського істориками України. *Вісник науки та освіти* (Серія «Історія та археологія»): журнал. № 2 (44). С. 3591-3611. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)-3591-3611](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-3591-3611)

9. Мельник-Антонович Катерина. Василь Григорович Ляскоронський (Некролог). *Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. Праці історичної секції* / за ред. акад. М. Грушевського та проф. О. Грушевського. 1929. Кн. XXIV. С. 367-387.
10. Дашкевич Ярослав. Українська Бопланіана / Гійом Левассер де Боплан. Опис України. Київ: Наукова думка, 1990. С. 215-220.
11. Ситник Олександр. Василь Григорович Ляскоронський. *Український історичний журнал*. 1990. № 2. С. 88-99.
12. Ситник Олександр. Історія України доби середньовіччя у наукових студіях В.Г. Ляскоронського: автореферат дис. на здобуття ступеня канд. іст. наук. Київ, 1994. 20 с.
13. Ситник Олександр. Василь Ляскоронський як археолог. *Перший Всеукраїнський археологічний з'їзд: матеріали роботи. Секція історія науки*. Київ: ІА НАН України, 2019. С. 111-121.
14. Острячко Андрій. Василь Ляскоронський і Ніжинська вища школа. Література та культура Полісся. Вип. 30: Культура Полісся та України в історичному, філологічно-мистецькому контексті / відп. ред. і упорядник Г. В. Самойленко Ніжин, 2005. С. 105-111.
15. Тарасенко Ольга. Володимир Антонович за спогадами Василя Ляскоронського. *Матеріали XI Міжнародної наукової інтернет конференції «Сучасна наука XXI століття» (10-12.06.15), Історія*. Київ, 2015. С. 80-92.
16. Яненко Анна. «Сумуємо тяжкою втратою науки...»: вшанування смерті у археологічному співтоваристві УСРР другої половини 1920-х – початку 1930-х рр». МІКС: Місто: історія, культура, суспільство. вип. 11 (4), Лютий. 2020. С. 288-297.
17. Андросюк Федір. Від студента до професора (життя, кар'єра та епістолярій Василя Ляскоронського). *Етінагіум. Ruthenica. Спеціальний випуск*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. С. 162–193.194с.
18. Корнієнко Вячеслав. Дослідження Золотих воріт Василем Ляскоронським у світлі документів Всеукраїнського археологічного комітету у 1926-1927 рр. *Архіви України*. Вип. 4. № 337. 2023. Жовтень- грудень. С. 142-156.
19. Багалій Д.І. Оцінка наукових праць професора В.Е. Данилевича. *Записки Історично – філологічного відділу Української академії наук*. Київ, 1919. Т. 1. С. LXXXIX – LC.
20. Данилевич В.Е. Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV столетия. Киев: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1896. 260 с.
21. Данилевич Василь. Археологічна минувшина Київщини. Збірник історично-філологічного відділу, №31. Київ: Друкарня Української академії наук, 1925. 173 с.
22. Ткаченко Микола. Археологічне вивчення Києва та Київщини за останні 10 років. *Студії з історії України*. 1929. Т. 2. С. LIII – LIX.
23. Ляшко С.М. Про участь В.Ю. Данилевича у підготовці та роботі XII Археологічного з'їзду у Харкові. *Археологія*. 2003. № 2. <http://www.iananu.kiev.ua/archaeology/2003-2/lyashko.htm>
24. Девільє М.А. Рукописний фонд історика та археолога Василя Юхимовича Данилевича як джерело дослідження творчого та життєвого шляху вченого. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2003. № 8. С. 150 – 174.
25. Гомоляко Андрій. Суспільно – політичний устрій Київської Русі в оцінці В. Ю. Данилевича. *Український історичний збірник*. 2009. № 12. С. 323 – 328.
26. Гомоляко Андрій. В.Ю. Данилевич як дослідник історії Слобожанщини. *Український історичний збірник*. 2010. № 13 (2). С. 97 – 105.
27. Гомоляко Андрій Олексійович. Науково-педагогічна діяльність В. Ю. Данилевича: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Ніжинський державний ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2012. 207 арк. Бібліогр.: арк. 163 – 207.

28. Гомоляко Андрій Олексійович. Науково-педагогічна діяльність В. Ю. Данилевича: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Чернігів, 2012. 19 с.
29. Пічкур С.С. Археологічна освіта в Києві у другій половині XIX – на початку XX століття. *Археологія і давня історія України: Зб. наук. пр.* 2012. Вип. 9. С. 208 – 212.
30. Тарасенко Ольга. Спогади про В.Б. Антоновича. *Київ і кияни у соціокультурному просторі XIX – XXI століть: європейський цивілізаційний вимір: матеріали V щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 трав. 2015 р.* 2015. С. 205 – 215.
31. Тарасенко Ольга. Професор Володимир Антонович у спогадах учнів. *Гілея: науковий вісник.* № 98 (7). 2015. С. 99 – 105.
32. Трубочанінов С.В. Наукова та педагогічна діяльність Василя Даниловича в царині історичної географії. *Сторінки історії: збірник наукових праць.* 2018. № 46. С. 73 – 99.
33. Плюта С.В., Горська Н.О. Науково-педагогічна діяльність Василя Юхимовича Данилевича (1872 – 1936): на відзначення 150-річного ювілею видатного українського історика, археолога, нумізмата. <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/583/>
34. Шип Н.А., Стичинський І.В. Штрихи до науково-педагогічної біографії Василя Данилевича (1872 – 1936). До 150-річчя від дня народження». 2022. <http://www.nbu.gov.ua/node/5809>
35. Шип Н.А. Наукова одержимість історика Василя Данилевича (1872 – 1936). До 150-річчя від дня народження. *Рукописна та книжкова спадщина України.* 2022. Вип. 29. С. 423 – 455.
36. Шип Надія. Наукова еволюція Василя Данилевича в часі та українському просторі (кінець XIX – 30-ті роки XX століття). Монографія /відп. ред. Л.А. Дубровіна; Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Київ, 2023. 220 с.
37. Гирич Ігор, Гирич Віра. Листи Михайла Грушевського до Олександра Грушевського (до проблеми взаємин двох братів). *Український історик.* 1991. № 3/4. Т. 28/29. С. 416-432.
38. Пиріг Руслан. Рідний брат Михайла Грушевського. *З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ.* 1994. №1. С.89-93.
39. Верба Ігор. Родина Грушевських в українській історичній науці 1920-х рр. *Український історичний журнал.* 1996. № 5. С. 131-148.
40. Клейцун Л.В. Доля Олександра Грушевського. Історія України. Маловідомі імена, події, факти: збірник статей / Ін-т історії України НАН України. Київ, 1999. Вип. 9. С. 372-385.
41. Клейцун Л.В. До біографії Олександра Грушевського. *Краєзнавство.* 2000. № 1/2. С. 65-68.
42. Матяш Ірина. «Він ніколи не був ні шовіністом, ні націоналістом, а лише українцем...» Життєва драма О. Грушевського. *З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ.* 2000. № 2/4 (13/15). С.252-264.
43. Костюк Ірина. Олександр Грушевський – літературний критик та історик літератури: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2000. 212 с.
44. Костюк Ірина. Олександр Грушевський та становлення національної науки і вищої школи на початку XX ст. *Український історик.* 2002. №1–4 (152–155). С. 338-363.
45. Приходько Людмила. Висвітлення життя і діяльності О.С. Грушевського в працях українських та зарубіжних дослідників: спроба історіографічного аналізу. *Архівознавство. Археологія. Джерелознавство. Міжвідомчий збірник наукових праць.* Вип. 6. 2003. С. 220-239.
46. Приходько Людмила. Олександр Грушевський і становлення української національної науки на початку XX ст. Студії з архівної справи та документознавства. Київ, 2004. Т.12. С. 206-216.

47. Приходько Людмила. Олександр Грушевський – дослідник історії України. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2004. Т. 11. С. 238-247.
48. Приходько Л.Ф. Внесок Олександра Грушевського у розбудову бібліотечної справи Української держави у 1917 – 1918 рр. *Бібліотечний вісник*. 2004. № 4. С. 23-30.
49. Приходько Людмила. Олександр Сергійович Грушевський – історик, організатор архівної і бібліотечної справи, педагог: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Держ. Ком. архівів України. УкрНДДархів. Справи та документознавства. Київ, 2005. 19 с.
50. Приходько Людмила. Педагогічна діяльність О.С. Грушевського. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2008. Т. 16. С. 126-139.
51. Шихненко І.М. Історія Гетьманщини у науковому доробку О.С. Грушевського. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України: наук.-практ. зб. /редкол.: Б.І. Андрусишин [та ін.]*. Київ, 2003. № 5. С.204-210.
52. Шихненко І.М. О.С. Грушевський: слід в історії України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія / редкол.: В.Ф. Колесник (відп. ред.) [та ін.]*. Київ, 2005. Вип. 77/79. С. 147-150.
53. Шихненко Ігор. Історичні погляди Олександра Грушевського: автореф. дис.... канд. істор. наук: 07.00.06. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського, 2007. 17 с.
54. Шихненко І.М. Олександр Сергійович Грушевський – біоісторіограф. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica: зб. наук. пр. /Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського [та ін.]*. Київ, 2008. Вип. 4. С. 260-266.
55. Віктор Гоцуляк. Внесок Олександра Грушевського у розвиток історичної науки та архівознавства: історіографічний аспект. *XXIV березнева наукова сесія Осередку наукового товариства імені Тараса Шевченка у Черкасах. Матеріали доповідей на засіданнях секцій і комісій 11–27 березня 2013 р.* С. 55-62.
56. Довжук Ігор. Історик Олександр Грушевський: шрихи до портрету. *Соціум. Документ. Комунікація: збірник наукових статей. Серія «Історичні науки». Переяслав-Хмельницький*, 2019. Вип. 8. С. 120-133.
57. Сергій Трубочанінов. Олександр Грушевський і становлення української історичної географії в 1919 – 1931 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Том 1 № 41, 2021. С. 235-241.

References

1. Tarasenko, Olha. (2010). Z istoriyi stanovlennya ta rozvytku istorychnoyi osvity v kyyivs'komu imperators'komu universyteti Sv. Volodymyra (do 175-richchya vid dnya zasnovannya) [On the history of the formation and development of historical education at the Kyiv Imperial St. Volodymyr University (to the 175th anniversary of its foundation)]. *Istorychna dumka [Historical Thought]*. 1.1-59 [in Ukrainian].
2. Tarasenko, Olha. (2017). Shkola istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra u seredyni 30-kh – kintsi 40-kh rokiv XIX st. (do istoriohrafiiyi pytannya) [The School of historians of St. Volodymyr's University in the mid-30s – late 40s of the 19th century (towards the historiography of the issue)]. *Naukovyy ohlyad [Scientific Review]*. 10 (42). 84-103 [in Ukrainian].
3. Tarasenko, Olha. (2017). Shkola istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra u kintsi 40-kh – seredyni 60-kh rokiv XIX st. (do istoriohrafiiyi pytannya) [The School of historians of St. Volodymyr's University in the late 40s – mid-60s of the 19th century (towards the historiography of the issue)]. *Paradigm of knowledge*. 6 (26). 5-33 [in Ukrainian].

4. Tarasenko, Olha. (2018). *Survey of historiography of Kyiv "St. Volodymyr" University School of historians (1834 – 1866). Codrul Cosminului*. XXIV. 1. 31-52 [in Ukrainian].
5. Tarasenko, Olha. (2023). *Tretiy period rozvytku Shkoly istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra (60-ti roky XIX st.) [The third period of development of the School of historians of St. Volodymyr's University (1860s)]*. Aktual'ni pytannya u suchasniy nautsi (Seriya «Istoriya ta arkeolohiya») [Current Issues in Modern Science (Series "History and Archaeology")]. 4 (10). 386-405 [in Ukrainian].
6. Tarasenko, Olha. (2025). *Doslidzhennya personaliyi Vasylya Lyaskorons'koho ukrayins'kymy istorykamy [Research on the personality of Vasyl Lyaskoronsky by Ukrainian historians]*. Visnyk humanitarnykh nauk [Bulletin of the Humanities]. 7 [in Ukrainian].
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15525280>
7. Tarasenko, Olha. (2025). *Doslidzhennya personaliyi Vasylya Dayulevycha ukrayins'kymy istorykamy [Research on the personality of Vasyl Danylevych by Ukrainian historians]*. Aktual'ni pytannya u suchasniy nautsi [Current Issues in Modern Science]. 6 (36). 1579-1599 [in Ukrainian].
[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-6\(36\)-1579-1599](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-6(36)-1579-1599)
8. Tarasenko, Olha. (2026). *Doslidzhennya personaliyi Oleksandra Hrushevs'koho istorykamy Ukrayiny [Research on the personality of Oleksandr Hrushevsky by historians of Ukraine]*. Visnyk nauky ta osvity (Seriya «Istoriya ta arkeolohiya») [Bulletin of Science and Education (Series "History and Archaeology")]. 2 (44). 3591-3611 [in Ukrainian].
[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)-3591-3611](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-3591-3611)
9. Mel'nyk-Antonovych, Kateryna. (1929). *Vasyl' Hryhorovych Lyaskorons'kyy (Nekroloh) [Vasyl Grigorovich Lyaskoronsky (Obituary)]*. Zapysky Istorychno-filolohichnoho viddilu VUAN. Pratsi istorychnoyi sektsiyi /za red. akad. M. Hrushevs'koho ta prof. O. Hrushevs'koho [Notes of the Historical and Philological Department of the VUAS. Proceedings of the Historical Section /edited by Acad. M. Hrushevsky and Prof. O. Hrushevsky]. XXIV. 367-387 [in Ukrainian].
10. Dashkevych, Yaroslav. (1990). *Ukrayins'ka Boplaniana /Hiyom Levasser de Boplan. Opys Ukrayiny [Ukrainian Boplaniana /Guillaume Levasseur de Beauplan. Description of Ukraine]*. Kyiv: Naukova dumka, 1990. S. 215-220 [in Ukrainian].
11. Sytnyk, Oleksandr. (1990). *Vasyl' Hryhorovych Lyaskorons'kyy [Vasyl Grigorovich Lyaskoronsky]*. Ukrayins'kyy istorychnyy zhurnal [Ukrainian Historical Journal]. 2. 88-99 [in Ukrainian].
12. Sytnyk, Oleksandr. (1994). *Istoriya Ukrayiny doby seredn'ovichchya u naukovykh studiyakh V.H. Lyaskorons'koho: avtoreferat dys. na zdobuttya stupenya kand. ist. Nauk [History of Ukraine in the Middle Ages in the Scientific Studies of V.G. Lyaskoronsky: Abstract of the Dissertation for the Degree of Candidate of Historical Sciences]*. Kyiv, 1994. 20 [in Ukrainian].
13. Sytnyk, Oleksandr. (2019). *Vasyl' Lyaskorons'kyy yak arkeoloh [Vasyl Lyaskoronsky as an archaeologist]*. Pershyy Vseukrayins'kyy arkeolohichnyy z'yizd: materialy roboty. Sektsiya istoriya nauky. Kyiv: IA NAN Ukrayiny [The First All-Ukrainian Archaeological Congress: Proceedings. Section History of Science. Kyiv: Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 111-121 [in Ukrainian].
14. Ostryanko, Andriy. (2005). *Vasyl' Lyaskorons'kyy i Nizhyns'ka vyshcha shkola [Vasyl Lyaskoronsky and Nizhyn Higher School. Literature and Culture of Polissya]*. Literatura ta kul'tura Polissya [Literature and Culture of Polissya]. Kul'tura Polissya ta Ukrayiny v istorychnomu, filolohichno-mystets'komu konteksti /vidp. red. i uporyadnyk H.V. Samoilenko [Culture of Polissya and Ukraine in a Historical, Philological and Artistic Context /editor and compiler G.V. Samoilenko]. 30. Nizhyn. 105-111 [in Ukrainian].
15. Tarasenko, Olha. (2015). *Volodymyr Antonovych za spohadamy Vasylya Lyaskorons'koho [Volodymyr Antonovych, based on the memoirs of Vasyl Lyaskoronsky]*. Materialy XI Mizhnarodnoyi naukovoyi internet konferentsiyi «Suchasna nauka XXI stolittya» (10-12.06.15), Istoriya [Proceedings of the XI International Scientific Internet Conference "Modern Science of the XXI Century" (10-12.06.2015), History]. Kyiv, 2015. 80-92 [in Ukrainian].

16. Yanenko, Anna. (2020). «Sumuyemo tyazhkoyu vtratoyu nauky...»: vshanuvannya smerti u arkeolohichnomu spivtovarystvi USRR druhoyi polovyny 1920-kh – pochatku 1930-kh rr». [“We mourn the heavy loss of science...”: commemoration of death in the archaeological community of the Ukrainian SSR in the second half of the 1920s - early 1930s”]. MIKS: Misto: istoriya, kul'tura, suspil'stvo [MIKS: City: history, culture, society]. 11 (4), Lyutyu. 2020. 288-297 [in Ukrainian].

17. Androschuk, Fedir. (2023). Vid studenta do profesora (zhyttya, kar'yera ta epistolaryi Vasyl'ya Lyaskorons'koho) [From student to professor (life, career and epistolary works of Vasyl Lyaskoronsky)]. Eminarium. Ruthenica. Spetsial'nyy vypusk. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny [Eminarium. Ruthenica. Special issue. Kyiv: Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine]. 162-193 [in Ukrainian].

18. Korniyenko, Vyacheslav. (2023). Doslidzhennya Zolotykh vorit Vasylem Lyaskorons'kym u svitli dokumentiv Vseukrayins'koho arkeolohichnoho komitetu u 1926-1927 rr. [Research of the Golden Gates by Vasyl Lyaskoronsky in the light of the documents of the All-Ukrainian Archaeological Committee in 1926-1927]. Arkhivy Ukrayiny [Archives of Ukraine]. 4. 337. Zhovten'- hruden'. 142-156 [in Ukrainian].

19. Bahaliy, D.I. (1919). Otsinka naukovykh prats profesora V.E. Danylevycha [Evaluation of the scientific works of Professor V.E. Danylevych]. Zapysky Istorychno – filolohichnoho viddilu Ukrainskoi akademii nauk [Notes of the Historical and Philological Department of the Ukrainian Academy of Sciences]. Kyiv, 1. LXXXIX – LS [in Ukrainian].

20. Danylevich, V.E. (1896). Oчерк ystoryy Polotskoi zemly do kontsa XIV stoletyia. [An outline of the history of Polotsk land until the end of the 14th century]. Kyiv: Typography of the Iperator's University of St. Vladimir, 260 [in Russian].

21. Danylevych, Vasyl. (1925). Arkheolohichna mynuvshyna Kyivshchyny. [Archaeological past of the Kyiv region]. Zbirnyk istorychno-filolohichnoho viddilu [Collection of the historical and philological department], 31. Kyiv: Printing house of the Ukrainian Academy of Sciences, 173 [in Ukrainian].

22. Tkachenko, Mykola. (1929). Arkheolohichne vyvchennia Kyieva ta Kyivshchyny za ostanni 10 rokiv [Mykola. Archaeological study of Kyiv and Kyiv region over the last 10 years]. Studii z istorii Ukrainy [Studies in the history of Ukraine]. 2. LIII – LIX [in Ukrainian].

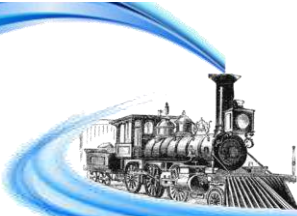
23. Lyashko, S.M. (2003). Pro uchast V.Yu. Danylevycha u pidhotovtsi ta roboti XII Arkheolohichnoho zizdu u Kharkovi [On the participation of V.Yu. Danylevych in the preparation and work of the XII Archaeological Congress in Kharkiv]. Arkheolohiia [Archaeology]. 2 [in Ukrainian] <http://www.iananu.kiev.ua/archaeology/2003-2/lyashko.htm>

24. Devilier, M.A. (2003). Rukopysnyi fond istoryka ta arkeoloha Vasylia Yukhymovycha Danylevycha yak dzherelo doslidzhennia tvorchoho ta zhyttievoho shliakhu vchenoho [The manuscript fund of the historian and archaeologist Vasyl Yuhymovych Danylevych as a source for research into the creative and life path of the scholar]. Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy [Manuscript and book heritage of Ukraine]. 8. 150–174 [in Ukrainian].

25. Homolyako, Andriy. (2009). Suspilno – politychni ustrii Kyivskoi Rusi v otsyntsi V. Yu. Danylevycha [The socio-political structure of Kyivan Rus in the assessment of V. Yu. Danylevych]. Ukrainyskiy istorychnyi zbirnyk [Ukrainian Historical Collection]. 12. 323–328 [in Ukrainian].

26. Homolyako, Andriy. (2010). V. Yu. Danylevych yak doslidnyk istorii Slobozhanshchyny. [V. Yu. Danylevych as a researcher of the history of Slobozhanshchyna]. Ukrainyskiy istorychnyi zbirnyk [Ukrainian Historical Collection]. 13 (2). 97–105 [in Ukrainian].

27. Homolyako, Andriy Oleksiyovych. (2012). Naukovo-pedahohichna diialnist V. Yu. Danylevycha: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 [Scientific and pedagogical activity of V. Yu. Danylevych: dissertation ... candidate of historical sciences: 07.00.01]. . Nizhynskyi derzhavnyi un-t im. Mykoly Hoholia [Nizhyn State University named after Mykola Gogol]. Nizhyn, 207. Bibliography: 163–207 [in Ukrainian].

28. Homolyako, Andriy Oleksiyovych (2012). Naukovo-pedahohichna diialnist V. Yu. Danylevycha: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 [Scientific and pedagogical activity of V. Yu. Danylevych: author's abstract of dissertation ... candidate of historical sciences: 07.00.01]. Chernihiv. National Pedagogical University named after T.G. Shevchenko. Chernihiv, 19 [in Ukrainian].

29. Pichkur, S.S. Arkheolohichna osvita v Kyievi u druhii polovyni XIX – na pochatku XX stolittia [Archaeological education in Kyiv in the second half of the 19th – early 20th centuries]. Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy: Zb. nauk. pr. [Archaeology and ancient history of Ukraine: Collection of scientific works]. 9. 208–212 [in Ukrainian].

30. Tarasenko, Olha. (2015). Spohady pro V.B. Antonovycha [Memories of V.B. Antonovych]. Kyiv i kyiany u sotsiokulturnomu prostori XIX – XX stolit: yevropeyskyi tsyvilizatsiinyi vymir: materialy V shchorichnoi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Kyiv and Kyivans in the Socio-Cultural Space of the 19th – 21st Centuries: European Civilizational Dimension: Proceedings of the V Annual All-Ukrainian Scientific and Practical Conference], May 27, 205–215 [in Ukrainian].

31. Tarasenko, Olha. (2015). Profesor Volodymyr Antonovych u spohadakh uchniv [Professor Volodymyr Antonovich in the memories of his students]. Hileia: naukovyi visnyk [Gileya: scientific bulletin]. 98 (7). 99–105.

32. Trubchaninov. S.V. (2028). Naukova ta pedahohichna diialnist Vasylia Danylovycha v tsaryni istorychnoi heohrafii [Scientific and pedagogical activities of Vasyl Danylovych in the field of historical geography]. Storinky istorii: zbirnyk naukovykh prats [Pages of history: collection of scientific works]. 46. 73–99 [in Ukrainian].

33. Plyuta. S.V., Horska, N.O. (2022). Naukovo-pedahohichna diialnist Vasylia Yukhymovycha Danylevycha (1872 – 1936): na vidznachennia 150-richnoho yuvileiu vydatnoho ukrainskoho istoryka, arkheoloha, numizmata [Scientific and pedagogical activities of Vasyl Yukhymovych Danylevych (1872 – 1936): in honor of the 150th anniversary of the outstanding Ukrainian historian, archaeologist, numismatist] [in Ukrainian] <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/583/>

34. Shyp, N.A., Stychnyskyi, I.V. (2022). Shtrykhy do naukovo-pedahohichnoi biohrafii Vasylia Danylevycha (1872 – 1936). Do 150-richchia vid dnia narodzhennia [Strokes to the scientific and pedagogical biography of Vasyl Danylevych (1872 – 1936). To the 150th anniversary of his birth] [in Ukrainian] <http://www.nbu.gov.ua/node/5809>

35. Shyp, N.A. (2022). Naukova oderzhymist istoryka Vasylia Danylevycha (1872 – 1936). Do 150-richchia vid dnia narodzhennia [Scientific obsession of the historian Vasyl Danylevych (1872 – 1936). To the 150th anniversary of his birth]. Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy [Manuscript and book heritage of Ukraine]. 29. 423–455 [in Ukrainian].

36. Shyp, Nadiya. (2023). Naukova evoliutsiia Vasylia Danylevycha v chasi ta ukrainskomu prostori (kinets XIX – 30-ti roky XX stolittia). Monohrafiia [Scientific evolution of Vasyl Danylevych in time and Ukrainian space (late 19th – 30s of the 20th century). Monograph]/vidp. red. L.A. Dubrovina; Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [National Library of Ukraine named after V.I. Vernadsky]. Kyiv, 220 [in Ukrainian].

37. Hyrych Ihor, Hyrych Vira. (1991). Lysty Mykhayla Hrushevs'koho do Oleksandra Hrushevs'koho (do problemy vzayemyn dvokh brativ) [Letters of Mykhailo Hrushevsky to Oleksandr Hrushevsky (on the problem of the relationship between two brothers)]. Ukrayins'kyi istoryk [Ukrainian Historian]. № 3/4. Vol. 28/29. 416-432 [in Ukrainian].

38. Pyrih Ruslan. (1994). Ridnyy brat Mykhayla Hrushevs'koho [Mykhailo Hrushevsky's own brother]. Z arkhiviv VUCHK – HPU – NKVD – KHB [From the archives of the VUCHK – GPU – NKVD – KGB]. 1. 89-93 [in Ukrainian].

39. Verba Ihor. (1996). Rodyna Hrushevs'kykh v ukrayins'kyi istorychniy nautsi 1920- rr. [The Hrushevsky Family in Ukrainian Historical Science of the 1920s.]. Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal [Ukrainian Historical Journal]. 5. 131-148 [in Ukrainian].

40. Kleytsun L.V. (1999). Dolya Oleksandra Hrushevs'koho [The Fate of Oleksandr Hrushevsky]. Istoriya Ukrayiny. Malovidomi imena, podiyi, fakty: zbirnyk statey /In-t istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny [History of Ukraine. Little-known names, events, facts: a collection of articles/Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine]. Kyiv. 9. 372-385 [in Ukrainian].

41. Kleytsun L.V. (2000). Do biohrafiiy Oleksandra Hrushevs'koho [To the biography of Oleksandr Hrushevsky]. Krayeznavstvo [Local history]. 1/2. 65-68 [in Ukrainian].

42. Matyash Iryna. (2000). «Vin nikoly ne був ni shovinistom, ni natsionalistom, a lyshe ukrayintsem...» Zhyttyeva drama O. Hrushevs'koho [“He was never a chauvinist or a nationalist, but only a Ukrainian...” The life drama of O. Hrushevsky]. Z arkhiviv VUCHK – HPU – NKVD – KHB [From the archives of the Ukrainian Communist Party – GPU – NKVD – KGB]. 2/4 (13/15). 252-264 [in Ukrainian].

43. Kostyuk Iryna. (2000). Oleksandr Hrushevs'kyy – literaturna krytyka ta istoryk literatury [Oleksandr Hrushevskyy – literary critic and literary historian]: dissertation ... candidate of philological sciences: 10.01.01. Ivan Franko National University of Lviv. L'viv, 2000. 212 p. [in Ukrainian].

44. Kostyuk Iryna. (2002). Oleksandr Hrushevs'kyy ta stanovlennya natsional'noyi nauky i vyshchoyi shkoly na pochatku XX st. [Oleksandr Hrushevskyy and the formation of national science and higher education at the beginning of the 20th century]. Ukrayins'kyy istoryk [Ukrainian Historian]. 2002. 1–4. 338-363 [in Ukrainian].

45. Prykhod'ko Lyudmila. (2003). Vysvitlennya zhyttya i diyal'nosti O.S. Hrushevs'koho v robotakh ukrayins'kykh ta zarubizhnykh doslidnykiv: sprobа istoriohrafichnoho analizu [Coverage of the life and activities of O.S. Hrushevsky in the works of Ukrainian and foreign researchers: an attempt at historiographical analysis]. Arkhivoznavstvo. Arkheolohiya. Dzhereloznavstvo. Mizhvidomchyy zbirnyk naukovykh prats' [Archival science. Archaeology. Source studies. Interdepartmental collection of scientific works]. 6. 220-239 [in Ukrainian].

46. Prykhod'ko Lyudmyla. (2004). Oleksandr Hrushevs'kyy i stanovlennya ukrayins'koyi natsional'noyi nauky na pochatku XX st. [Oleksandr Hrushevskyy and the formation of Ukrainian national science at the beginning of the 20th century]. Studiyi z arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva [Studies in archival science and document science]. Kyiv. 12. 206-216 [in Ukrainian].

47. Prykhod'ko Lyudmyla. (2004). Oleksandr Hrushevs'kyy – doslidnyk istoriyi Ukrayiny. [Oleksandr Hrushevskyy – researcher of the history of Ukraine]. Studiyi z arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva [Studies in archival science and document studies]. 11. 238-247 [in Ukrainian].

48. Prykhod'ko Lyudmyla. (2004). Vnesok Oleksandra Hrushevs'koho u rozbudovu bibliotechnoyi spravy Ukrayins'koyi derzhavy u 1917 – 1918 rr. [The contribution of Oleksandr Hrushevsky to the development of the library business of the Ukrainian state in 1917-1918]. Bibliotechnyy visnyk [Library Bulletin]. 4. 23-30 [in Ukrainian].

49. Prykhod'ko Lyudmyla. (2005). Oleksandr Serhiyovych Hrushevs'kyy – istoryk, orhanizator arkhivnoyi i bibliotechnoyi spravy, pedahoh [Oleksandr Serhiyovych Hrushevskyy – historian, organizer of archival and library affairs, teacher]: avtoref. dys. ...kand. ist. nauk: 07.00.06. Derzh. Kom. arkhiviv Ukrayiny. UkrNDIarkhiv. Spravy ta dokumentoznavstva [author's abstract. dissertation... candidate of historical sciences: 07.00.06. State. Committee of Archives of Ukraine. UkrNIIarchiv. Affairs and Documentary Studies]. Kyiv. 19 p. [in Ukrainian].

50. Prykhod'ko Lyudmyla. (2008). Pedahohichna diyal'nist' O.S. Hrushevs'koho [Pedagogical activity of O.S. Hrushevsky]. Studiyi z arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva [Studies in archival science and document science]. 16. 126-139 [in Ukrainian].

51. Shykhnenko Ihor. (2003). Istoriya Het'manshehyny u naukovomu dorobku O.S. Hrushevs'koho / I.M. Shykhnenko [History of the Hetmanate in the scientific work of O. S. Hrushevsky]. Visnyk Akademiyi pratsi i sotsial'nykh vidnosyn Federatsiyi profspilok Ukrayiny: nauk.-prakt. zb. / redkol.: B.I. Andrusyshyn [ta in.] [Bulletin of the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine: scientific-practical collection / editor: B. I. Andrusyshyn [et al.]]. Kyiv. 5. 204-210 [in Ukrainian].

52. Shykhnenko Ihor. (2005). O.S. Hrushevs'kyy: slid v istoriyi Ukrayiny [*O.S. Hrushevsky: a trace in the history of Ukraine*]. Visnyk Kyivsk'oho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Istoriya /redkol.: V.F. Kolesnyk (vidp. red.) [ta in.] [*Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: History /editors: V.F. Kolesnyk (responsible editor) [and others]*]. Kyiv. 77/79. 147-150 [in Ukrainian].

53. Shykhnenko Ihor. (2007). Istorychni pohlyady Oleksandra Hrushevs'koho [*Historical views of Oleksandr Hrushevsky*]: avtoref. dys.... kand. istor. nauk: 07.00.06. Kyiv: Instytut ukrayins'koyi arkhеohrafiyi ta dzhereloznavstva imeni M.S. Hrushevs'koho [*author's abstract of dissertation.... candidate of historical sciences: 07.00.06*]. Kyiv: M.S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies], 17 p. [in Ukrainian].

54. Shykhnenko Ihor. (2008). Oleksandr Serhiyovych Hrushevs'kyy – bioistoriograf [*Oleksandr Serhiyovych Hrushevsky – bioistoriographer*]. Ukrayins'ka biographistyka = Biographistica Ukrainica: zb. nauk.pr. /Nats. b-ka Ukrayiny im. V.I. Vernads'koho [ta in.] [*Biographistica Ukrainica: collection of scientific papers / National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky [and others]*]. Kyiv. 4. 260-266 [in Ukrainian].

55. Viktor Hotsulyak. (2013). Vnesok Oleksandra Hrushevs'koho u rozvytok istorychnoyi nauky ta arkhivoznavstva: istoriohrafichnyy aspekt [*Oleksandr Hrushevsky's contribution to the development of historical science and archival science: historiographical aspect*]. XXIV berezneva naukova sesiya Oseredku naukovohto tovarystva imeni Tarasa Shevchenka u Cherkasakh. Materialy dopovidey na zasidannyakh sektsiy i komisiy 11–27 bereznya 2013 r. [*XXIV March scientific session of the Center of the Taras Shevchenko Scientific Society in Cherkasy. Materials of reports at the meetings of sections and commissions March 11–27, 2013*]. 55-62 [in Ukrainian].

56. Dovzhuk Ihor. (2019). Istoryk Oleksandr Hrushevs'kyy: shrykhy do portretu [*Historian Oleksandr Hrushevsky: touches to the portrait*]. Sotsium. Dokument. Komunikatsiya: zbirnyk naukovykh statey. Seriya «Istorychni nauky» [*Society. Document. Communication: collection of scientific articles. Series "Historical Sciences"*]. Pereyaslav-Khmelnyts'kyy, 8. 120-133 [in Ukrainian].

57. Sergiy Trubchaninov. (2021). Oleksandr Hrushevs'kyy i stanovlennya ukrayins'koyi istorychnoyi heohrafiyi v 1919 – 1931 rr. [*Oleksandr Hrushevskyi and the formation of Ukrainian historical geography in 1919-1931*]. Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu [*Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhia National University*]. 1. 41, 235-241 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026